

Фомін С. Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Касаційного кримінального
суду
у складі Верховного Суду

ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОБЧИСЛЕННЯМ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Послідовно реалізуючи політику, спрямовану на підвищення гарантій захисту прав і свобод людини, український законодавець протягом останніх декількох років вніс низку важливих змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) стосовно строків досудового розслідування, починаючи з упровадження механізму судового контролю за строками розслідування і закінчуючи введенням процесуальних санкцій, під якими необхідно розуміти негативні наслідки для сторони обвинувачення у разі недотримання нею чітких вимог КПК і вчинення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень поза межами цих строків.

Законом України № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 року частину першу ст. 284 КПК було доповнено пунктом 10, згідно з яким **кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.**

Внесені зміни кореспондують загальній zasadі кримінального провадження, закріпленій у ст. 28 КПК, відповідно до якої розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень, і співвідносяться з практикою Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ).

Так, у справі «Іванов проти України» зазначено, що ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальному провадженні застосовується в такий спосіб, щоб особа, яку звинувачено, не залишалася тривалий час у стані невизначеності щодо своєї долі (п. 71). Аналогічні позиції ЄСПЛ висловив у справах «Карт проти Туреччини» (п. 68), «Вемхофф проти Німеччини» (п. 18). При цьому ЄСПЛ у справі «Іванов проти України» вказав, що період, який має прийматися до уваги повинен відраховуватися саме з порушення кримінальної справи проти особи (п. 63).

В інтерпретації ж до чинного КПК цей період необхідно відраховувати з дня притягнення до кримінальної відповідальності як стадії кримінального провадження, яка, згідно з п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК, починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Як неодноразово зазначав Верховний Суд, кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, яке, як етап кримінального провадження, законодавець

пов'язує в часі зі зверненням з обвинувальним актом до суду (його фактичним направленням). А тому в рамках строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути не лише складено, затверджено та вручено, а й безпосередньо направлено на адресу суду (постанови Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 556/1381/18, від 1 липня 2021 року у справі № 752/3218/20, ухвали Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 712/6375/18, від 15 березня 2021 року у справі № 676/6116/18, від 5 квітня 2021 року у справі № 676/804/20, від 21 квітня 2021 року у справі № 991/6516/20).

Перевірка судом першої інстанції в підготовчому провадженні дотримання прокурором вимог, передбачених статтями 291, 293 КПК, а також виконання ним приписів ст. 219 КПК в частині направлення обвинувального акта у строки досудового розслідування є передумовою набуття підозрюваним у вчиненні злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я особи, процесуального статусу обвинуваченого, стосовно якого, відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК, має здійснюватися судовий розгляд.

Направлення прокурором обвинувального акта після закінчення досудового розслідування до суду поза межами строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я, виключає набуття особою процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), а отже, унеможливує розгляд в суді кримінального провадження по суті та тягне за собою закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК.

З огляду на положення п. 1 ч. 2 ст. 412 КПК, яка передбачає в будь-якому разі скасування судового рішення, якщо за наявності підстав для закриття судом провадження у кримінальній справі його не було закрито, ст. 415 КПК, яка визначає підстави для призначення нового розгляду в суді першої інстанції, ст. 417 КПК, яка уповноважує суд апеляційної інстанції закрити кримінальне провадження в разі встановлення всіх без виключення підстав, передбачених ст. 284 КПК, ст. 440 КПК, яка надає такі ж повноваження суду касаційної інстанції, у разі встановлення обставини, передбаченої п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, суд апеляційної чи касаційної інстанцій зобов'язаний скасувати судові рішення нижчих інстанцій і закрити кримінальне провадження» (див.: постанова Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 711/3111/19, провадження № 51-2890км19).

Судова практика застосування приписів п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК є усталеною в діяльності не тільки Верховного Суду, а й судів першої та апеляційної інстанцій по різних категоріях кримінальних правопорушень.

Проте, на жаль, у медійному просторі іноді вектор критики спрямовується саме на суди, хоча, цілком зрозуміло, що до таких результатів у кримінальних провадженнях призводить нехтування нормами чинного кримінального процесуального закону з боку прокурорів.

До недавнього часу неоднаковим у правозастосовній практиці було питання щодо неврахування часу ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 290 КПК у строки досудового розслідування.

Причиною цього є недосконалість нормативного викладення положень ч. 5 ст. 219 КПК, відповідно до якої строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 цього Кодексу, не включається в строки досудового розслідування. Застосування слова «сторона» у множині іноді тлумачиться таким чином, що у строк досудового розслідування не має вклю-

чатися як час ознайомлення з матеріалами провадження стороною захисту, так і час ознайомлення стороною обвинувачення з матеріалами, відкритими для неї захистом.

Стосовно зарахування / незарахування часу ознайомлення сторін Верховний Суд за останній рік у низці своїх рішень висловив чітку позицію, яка полягає в тому, що у строк досудового розслідування не включається строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування стороною захисту.

При цьому Суд вказав на безпідставність отождоження понять «матеріали досудового розслідування» та «матеріали кримінального провадження», оскільки, як свідчить системний аналіз положень ст. 290 КПК, законодавець визначив, що матеріалами досудового розслідування є матеріали, які перебувають у розпорядженні органу досудового розслідування, а стороною захисту надаються матеріали, речові докази або їхні частини, документи або копії з них, а також надається доступ до житла чи іншого володіння. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 317 КПК, матеріалами кримінального провадження є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження та долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Частина 5 ст. 219 КПК чітко встановлює, що строк ознайомлення саме з матеріалами досудового розслідування, а не з матеріалами сторони захисту, не включається у строки, передбачені цією статтею (див.: постанова від 23 лютого 2022 року у справі №935/154/20, провадження №51-2177км21, постанова від 1 червня 2022 року у справі №348/1674/19, провадження №51-4835км19).

До висловленої позиції хотілось би додати наступне.

За функціональним призначенням строки досудового розслідування мають відображати реальний час, витрачений органом досудового розслідування на виконання покладених на нього завдань.

Проте в ряді випадків здійснення стороною обвинувачення активних дій унеможливується об'єктивними факторами. До них, зокрема, відносяться випадки, передбачені ст. 280 КПК. Аналогічна ситуація виникає в разі ознайомлення стороною захисту з матеріалами досудового розслідування. Тому цілком логічним є те, що саме цей час не повинен враховуватися у строки досудового розслідування.

Статтею 290 КПК передбачена можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження і для потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільні позивач та відповідач, їхні представники та законні представники, які згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК до сторін не належать (нагадаємо, що потерпілий стає стороною лише у двох випадках, передбачених статтями 338 та 340 КПК).

Виникає питання: «Чи враховується час ознайомлення цими учасниками з матеріалами провадження у строки досудового розслідування?».

Практика Верховного Суду надає позитивну відповідь на це запитання. Так, у постанові від 23 лютого 2022 року (справа №522/17954/19, провадження №51-4905км21) колегія суддів Касаційного кримінального суду зазначила, що потерпілий не є стороною кримінального провадження, на яку поширюються положення ч. 5 ст. 219 КПК, а отже, твердження прокурора, що строк ознайомлення потерпілого не включається у строк до-

судового розслідування, не узгоджується з чітко визначеними вимогами процесуального закону.

За останній рік Верховним Судом висловлена низка правових позицій, які стосуються питань обчислення строків досудового розслідування.

Так, у справі № 753/12578/19 об'єднана палата Касаційного кримінального суду зазначила, що положення п. 4 параграфа 2 «Прикінцевих положень» Закону № 2147-VIII щодо здійснення судового контролю за продовженням строку досудового розслідування підлягають застосуванню з урахуванням положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 58 Конституції України, статей 5, 8, 9 КПК.

А отже, до кримінальних процесуальних відносин із продовження строків досудового розслідування мають застосовуватися положення КПК, чинні на момент початку виконання відповідної дії або прийняття процесуального рішення (постанова від 31 жовтня 2022 року (провадження № 51-206 кмо 22)).

У справі № 216/4805/20 об'єднана палата вирішила непросту, на наш погляд, проблему обчислення строку досудового розслідування, коли час повідомлення про завершення досудового розслідування і відкриття матеріалів стороні захисту не збігається з часом початку фактичного ознайомлення, і вказала, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 290 КПК, обраховується з наступного дня після направлення або безпосереднього вручення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування із зазначенням дати, часу та місця ознайомлення з матеріалами розслідування, до моменту закінчення ознайомлення вказаних осіб з матеріалами досудового розслідування (постанова від 24 жовтня 2022 року (провадження № 51-4684 кмо 21)).

У правовій ситуації, коли стороною обвинувачення обов'язок повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до його матеріалів виконано шляхом направлення слідчим відповідного письмового повідомлення в останній день строку досудового розслідування, визначеного приписами ч. 3 ст. 219 КПК, останнім днем звернення до суду з обвинувальним актом, тобто днем закінчення досудового розслідування, є день, коли сторона захисту реалізувала своє право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 290 КПК (висновок про застосування норм права, передбачених частинами 3, 5 ст. 219 КПК, у їхньому взаємозв'язку з положеннями ст. 290 цього Кодексу, висловлений у постанові Верховного Суду від 15 лютого 2023 року (справа № 354/1129/20, провадження № 51-3315км22)).

